

**VILNIUS
TECH**

Vilniaus Gedimino
technikos universitetas

7. Nacionalinių pajamų apskaita. Fiskalinė politika. Nedarbas

Doc.dr. Žaneta
Karazijienė

Makroekonomika - ekonomikos disciplina, nagrinėjanti ekonominę sistemą kaip visumą arba sustambintus jos sektorius.

Ekonomiką kaip visumą apibūdina šios charakteristikos:

- ❖ Nedarbo lygis.
- ❖ Bendrasis kainų (infliacijos) lygis.
- ❖ Darbo našumo lygis.
- ❖ Palūkanų normos lygis.
- ❖ Valstybės biudžeto būseną.
- ❖ Užsienio prekybos būseną.

Makroekonominės analizės tikslas - ne tik ekonominių procesų aiškinimas, bet ir ūkio raidos prognozavimas bei ekonominės politikos tobulinimas.

Prognozavimas yra būtinas, nes turint tikslas ekonomines prognozes galima imtis priemonių, minimizuojančių nuostolius.

Rinkos trūkumai

Rinkos ekonomikos sistemai būdinga nemaža trūkumų:

- ❖ Laisvosios konkurencijos principo pažeidimas (monopolizmas).
- ❖ Pinigų kiekio cirkuliacijoje padidėjimas (infliacija).
- ❖ Nevisiškas užimtumas (nedarbas).
- ❖ Socialinė nelygybė pajamų pasiskirstyme.

Šie trūkumai reikalauja tam tikro rinkos mechanizmo koregavimo.

Ekonomikos teorijoje nėra vienareikšmiškos nuostatos, kas turėtų šalinti išvardytus ekonominės sistemos “defektus”: ar pati rinka, ar būtinas valstybės reguliavimas.

Rinkos trūkumai

Šalies vyriausybė gali reguliuoti ūkį “naudodama” ekonominę politiką.

Ekonominė politika - kolektyviai vyriausybės priimta strategija ekonomikos tikslams pasiekti; tai vyriausybės tikslų ekonomikoje nustatymas ir kontrolės priemonių, siekiant šių tikslų, taikymas.

Ekonominės politikos tikslai:

- 1. Visiškas užimtumas** - visiškas panaudojimas visos turimos darbo jėgos (ir kapitalo) išteklių,
- 2. Kainų lygio stabilumas** - bendrojo šalies kainų lygio, matuojamo kainų indeksu (arba infliacijos tempu), stabilumas.
- 3. Ekonominis augimas** - realiojo produkto didėjimas per tam tikrą laiką.
- 4. Palanki palūkanų norma** – ekonominiam augimui palanki skolinamojo kapitalo kaina.
- 5. Mokėjimų balanso pusiausvyra.** Užsienio prekybos būseną šalyje parodo mokėjimų balansas.

Ekonominės politikos tikslai:

1. Tai gali būti tik tokie tikslai, kurių negali užtikrinti rinka.

Todėl tokios formuluotės, kaip, “visuotinė visų šalies gyventojų gerovė”, “efektyvios rinkos ekonomikos kūrimas”, “efektyvus gamybos veiksnių paskirstymas” ir t.t., kurias gali išspręsti pati rinka, negali būti ekonominės politikos tikslai.

2. Tikslas turi būti kiekybiškai išmatuojamas, leidžiantis kontroliuoti jo vykdymą.

Pvz., sumažinti nedarbo lygį 2,0% per metus; padidinti ekonominio augimo tempus 1,0% per metus.

Demokratinėse visuomenėse šie tikslai nustatomi ir ekonominė politika vykdoma per rinkimų sistemą, balsuojant už tam tikrą partiją. Todėl tikslai yra įvairių politinių partijų diskusijų objektas.

Ekonominės politikos priemonės

Ekonominės politikos tikslai įgyvendinami, naudojant tam tikras ekonominės politikos priemones arba jų derinius.

Ekonominės politikos priemonės - vyriausybės nustatytų politikos tikslų vykdymas tam tikrais politikos įrankiais:

1. **Fiskalinė politika** - visuma priemonių (firmų ir namų ūkių apmokestinimo sistema bei vyriausybės išlaidų politika), kuriomis valstybė keičia bendrąją paklausą, mažindama ciklinius gamybos kitimo svyravimus ir siekdama visiško užimtumo.

2. **Monetarinė politika** - šalies centrinio banko politika, kuria siekiama įgyvendinti vyriausybės ekonominius tikslus pinigų kiekio ir (ar) palūkanų normos reguliavimo būdu.

Ekonominės politikos priemonės

3. **Valstybės biudžetinė politika** - vyriausybės rengiamas bei realizuojamas priemonių planas, kuriuo siekiama per biudžeto išlaidų ir pajamų santykį reguliuoti makroekonominis procesus.

4. **Valiutinė politika** - ekonominių, teisinių ir organizacinių priemonių bei formų visuma, kurią naudoja centrinės bankų ir finansų įstaigos bei tarptautinės finansinės organizacijos valiutinių santykių srityje.

Tikslai ir politikos priemonės veikia tik toje pačioje ekonominėje sistemoje, funkcionuojančioje pagal rinkos dėsnius. Vyriausybė, reguliuodama ekonomiką, gali naudoti vienas ar kitas politikos priemones.

BVP ir BNP

Visa šalies ekonomika susideda iš daugybės atskirų ekonominių vienetų, kuriuos klasifikuoti padeda:

Nacionalinių sąskaitų sistema (NSS) - tai sistema, apibūdinanti pagrindinius ekonominio gyvenimo reiškinius: gamybą, pajamas, vartojimą, kaupimą ir turtą.

Pagal NSS visi ekonominiai vienetai skirstomi į keturis sektorius:

- ❖ Namų ūkiai;
- ❖ Įmonės (firmos);
- ❖ Vyriausybės sektorius;
- ❖ Užsienio šalių subjektai.

BVP ir BNP

Bendrasis vidaus produktas (BVP) - tai bendrosios pajamos, sukurtos šalies teritorijoje, taip pat užsienio gamybos veiksmų gautos pajamos konkrečioje šalyje, minus šios šalies piliečių gautos pajamos užsienyje.

Tai pajamos, gautos šalies viduje

BVP ir BNP

Bendrasis nacionalinis produktas (BNP) - visų galutinių prekių ir paslaugų, pagamintų šalies piliečių per tam tikrą laikotarpį (paprastai per metus) rinkos kainų suma.

Tai konkrečios šalies piliečių gautos pajamos.

BVP ir BNP

Bazinis kainų lygis - pasirinktų kurių nors metų prekių kainų lygis.

Metų analizuojami BVP (BNP), matuodami bazinių metų kainomis, gaunami tikslūs duomenys apie realųjį BVP (BNP) dydį.

Realusis BVP (RBVP) - visų galutinių prekių ir paslaugų, pagamintų per tam tikrą laiką (paprastai per metus), suma, apskaičiuota bazinių metų (sugretinamosiomis) kainomis.

Esamųjų (einamųjų) metų kainos vadinamos faktiškėmis kainomis. BVP apimtį matuojant faktiškėmis kainomis gaunamas **nominalusis BVP**.

Gamybos metodas

Į nustatomą BVP įtraukiamas:

1. Galutinių prekių vertė, pagaminta analizuojamais metais. Jei tais metais pagamina prekė neparduota, tai jos vertė bus įskaičiuota į prekių atsargas, o atsargų prieaugis padidins BVP.
2. Vertė kai kurių prekių bei paslaugų (dažniau), kurios kuriamos ir teikiamos vartotojui nemokamai, be jų pirkimo-pardavimo, pvz., valstybės biudžeto lėšomis teikiamos nemokamos švietimo, gydymo, policijos, bei kitos nemokamos paslaugos gyventojams.

Gamybos metodas

Į nustatomą BVP neįtraukiama:

1. **Nelegalių sandėrių, šešėlinės arba neapskaitomos ekonomikos veiklos rezultatai.** Šešėlinė (neapskaitoma) ekonomika - ekonomika, apimanti įstatymams prieštaraujančią veiką, arba nenusikalstamas veikas, kai vengiama mokėti mokesčius.
2. **Negamybiniai sandėriai:**
 - ❖ senų naudotų vertybių pardavimas;
 - ❖ grynai finansiniai sandėriai;
 - ❖ vyriausybės transferiniai išmokėjimai;
 - ❖ privatūs transferiniai išmokėjimai.

Išlaidų metodas

Išlaidų metodu BVP nustatomas kaip galutinė įvairios paskirties prekių paklausa, t.y. kaip visų ekonomikos sektorių išlaidos.

1. Namų ūkio vartojimo išlaidos (C) - vartotojų piniginių išlaidų galutinėms prekėms bei paslaugoms pirkti suma.

- ✓ trumpalaikio vartojimo prekės (maistas, drabužiai ir pan.);
- ✓ ilgalaikio vartojimo reikmenys (šaldytuvai, automobiliai, baldai ir pan.);
- ✓ paslaugos (juridinės, bankų, kirpyklų paslaugos ir pan.).

Išlaidų metodas

2. Investicijos (I) - tai firmų išlaidos naujoms įmonėms statyti, įrenginiams pirkti, gatavų prekių atsargoms papildyti.

Pagal kilmę investicijos gali būti vidaus ir išorinės (užsienio kapitalo).

3. Vyriausybės išlaidos (G) - tai centrinės ir vietinės valdžios institucijų išlaidos baigtinėms prekėms bei paslaugoms, taip pat darbo jėgai įsigyti ir naudoti. Šios išlaidos susideda iš:

- išlaidų esamajam vartojimui (įvairių vartojimo prekių pirkimas);
- investicinių išlaidų (valstybinių ligoninių statyba, kelių tiesimas...).

Išlaidų metodas

4. Užsienio sektoriaus išlaidos:

Eksportas (X) - tai prekės ar paslaugos, pagamintos šalyje, bet parduotos užsienyje.

Importas (Z) - tai prekės ar paslaugos, pagamintos užsienyje ir nupirktos naudoti kitoje šalyje.

Prekių ir paslaugų **grynasis eksportas (NX)** - tai šalies eksporto ir importo skirtumas: $NX = X - Z$

Išlaidų metodas

Susumavus visų keturių ekonomikos sektorių išlaidas apskaičiuojamas BNP:

$$\mathbf{BNP = C + I + G + NX,}$$

arba

$$\mathbf{BNP = C + I + G + (X - Z).}$$

Pajamų apskaitos metodas

Nustatant BVP apimtį pajamų būdu, sudedamos visos šalyje uždirbtos pajamos.

Grynosios vidaus (nacionalinės) pajamos (GVP) - tai visų gamybos veiksmų pajamos šalyje per metus.

Pajamų apskaitos metodas

Pajamos susideda:

1. **Darbo užmokestis (W)** - išmokos darbuotojams už jų darbo jėgos kaip gamybos veiksnio panaudojimą.
2. **Nuomos pajamos (R)** - tai žemės ar kito nekilnojamo turto nuosavybės pajamos.
3. **Palūkanos (i)** - pajamos, gautos už paskolintus pinigus.
4. **Pelnas (Π)** - tai įvairių tipų firmų (individualių, partnerinių įmonių ir akcinių bendrovių) grynosios pajamos, liekančios, padengus gamybos kaštus.

Pajamų apskaitos metodas

Jeigu vyriausybė teikia **subsidijas** (**T_s**) tai subsidijų suma atimama.

Tokiu būdu BVP pajamų metodu apskaičiuojamas pagal formulę:

$$BNP = W + R + i + \Pi + A + T_i - T_s$$

Nusidėvėjimas (**A**) – tai riboto laiko turto vertės priskyrimas sąnaudoms, paskirstant jas per visą planuojamą naudingo tarnavimo laiką.

Netiesioginiai mokesčiai (**T_i**) - mokesčiai, kuriuos vyriausybė uždeda prekėms ir paslaugoms.

Nacionalinių pajamų rodikliai:

Bendrojo nacionalinio produkto apimtis, sumažinta amortizacinių atskaitymų dydžiu (A), vadinama **grynuoju nacionaliniu produktu (GNP)**, apskaičiuotu rinkos kainomis:

$$GNP = BNP - A$$

Nacionalinių pajamų rodikliai:

Nacionalinės pajamos (NP). Šis rodiklis atspindi realiai gautas namų ūkių ir įmonių pajamas. Jis apskaičiuojamas – iš GNP (grynasis nacionalinis produktas) atėmus netiesioginius mokesčius (T_i):

$$NP = GNP - T_i$$

Nacionalinių pajamų rodikliai:

Asmeninės pajamos (AP) - tai pajamos, kurias gauna šeimos bei atskiri asmenys iki jiems sumokant asmeninius mokesčius.

$$AP = NP - SD - P + D + Pal + T_{tr}$$

NP – nacionalinės pajamos

SD – soc.draudimo įmokos;

P – įmonių pelno mokesčiai;

D – dividendai už akcijas;

Pal – palūkanos už indėlius ir obligacijas;

T_{tr} – vyriausybės transferiniai mokėjimai

Nacionalinių pajamų rodikliai:

6. Disponuojamos pajamos (DI) - šeimų arba atskirų asmenų pajamos, likusios atskaičius jų asmeninius mokesčius.

Asmeniniai (tiesioginiai) mokesčiai - tai pajamų, turto bei paveldėjimo mokesčiai.

$$DI = AP - T_a$$

AKTYVAUS MOKYMOSI UŽDUOTIS

AKTYVAUS MOKYMOSI UŽDUOTIS 📌 :

Sujunkite korteles, sąvoką su apibūdinimu

Nacionalinių pajamų apskaita

Valstybės pajamos ir išlaidos

Fiskalinė politika - tai valstybės finansų naudojimas, siekiant sušvelninti arba panaikinti bendrojo nacionalinio produkto svyravimus, reguliuojant bendrąją paklausą.

Valstybės biudžetas - tai valstybės piniginių pajamų ir išlaidų per tam tikrą laikotarpį planas. Skirtumas tarp valstybės pajamų ir išlaidų vadinamas biudžeto saldu.

Valstybės pajamos ir išlaidos

- ✓ Jeigu valstybės pajamos lygios jos išlaidoms, biudžetas yra **subalansuotas**, ir biudžeto saldas lygus nuliui.
- ✓ Jei valstybės išlaidos didesnės negu pajamos - biudžetas yra **deficitinis**, atitinkamai biudžeto saldas bus neigiamas.
- ✓ Jeigu valstybės išlaidos mažesnės už gaunamas pajamas - valstybės biudžetas yra **perteklinis**, atitinkamai biudžeto saldas bus teigiamas.

Valstybės pajamos

Svarbiausias valstybės biudžeto pajamų šaltinis - tai **įvairūs mokesčiai**, kuriuos galima suskirstyti į tris stambias grupes:

1. Pajamų mokesčiai. Tai fizinių asmenų pajamų mokestis ir juridinių asmenų pelno mokestis.

Atskaitymai socialiniam draudimui taip pat priskiriami šiai mokesčių grupei.

2. Nekilnojamojo turto mokesčiai (įeina žemės mokestis, žemės nuomos mokestis, palikimo mokestis ir kiti mokesčiai, kuriais gali būti apmokestintas nekilnojamasis turtas).

3. Pardavimų mokesčiai (PVM, akcizai, importo muitai).

Valstybės pajamos

Mokesčius taip pat galima suskirstyti į tiesioginius ir netiesioginius:

- ✓ **Tiesioginiais mokesčiais** vadinami tokie mokesčiai, kuriais betarpiškai apmokestinami privatūs asmenys ir įmonės (pajamų ir turto mokesčiai);
- ✓ **Netiesioginiais mokesčiais** - tokie mokesčiai, kuriais apmokestinamos prekės (pardavimo mokesčiai).

Valstybės pajamos

Kitas valstybės biudžeto pajamų šaltinis - tai **nemokestinės pajamos**. Šiai pajamų rūšiai priskiriamos pajamos iš valstybės nuosavybės, vietinės rinkliavos, pajamos iš baudų ir konfiskacijos bei kitos nemokestinės pajamos.

Šio pajamų šaltinio dalis bendrose biudžeto pajamose daugelyje šalių yra nedidelė. Tik tuo atveju, jei valstybei priklauso daug gamtos išteklių, įmonių, pajamos iš valstybės nuosavybės gali sudaryti nemažą biudžeto pajamų dalį.

Valstybės išlaidos

Valstybės biudžeto išlaidos gali būti suskirstytos į keturias grupes:

- 1. Valstybės vartojimo išlaidos** apima valstybinio sektoriaus darbuotojų darbo užmokestį bei valstybės perkamų prekių išlaidas (pvz., valstybiniai žemės ūkio produktų supirkimai, karinės technikos pirkimas ir kt.).
- 2. Valstybės investicijos** - tai įvairios kapitalinės išlaidos, pvz., kelių tiesimo, uostų statybos išlaidos...
- 3. Valstybės skolos palūkanos.**
- 4. Transferiniai išmokėjimai** privačiam sektoriui (mokėjimai, už kuriuos valstybė betarpiškai negauna mainais prekių ar paslaugų, pvz., pensijų, nedarbo pašalpų išmokėjimai, subsidijos įmonėms.

Valstybės išlaidos

Šios keturios valstybės išlaidų grupės kartais skirstomos į dvi stambias dalis - einamąsias išlaidas ir kapitalinių įdėjimų išlaidas.

Einamosioms išlaidoms priskiriamos darbo užmokesčio ir perkamų prekių bei paslaugų išlaidos, transferiniai mokėjimai ir valstybės skolos palūkanų mokėjimai.

Kapitalinių įdėjimų išlaidos - tai valstybės investicijos. Pagrindinę valstybės išlaidų dalį sudaro einamosios išlaidos, investicijoms tenka santykinai nedidelė valstybės išlaidų dalis (apie 10 proc.).

Mokesčių sistema. Lafero kreivė

Šalyje renkamų mokesčių visuma, sudaryta pagal tam tikrus bendrus principus, vadinama **mokesčių sistema**.

Ekonominiu požiūriu racionali mokesčių sistema remiasi trimis apmokestinimo rūšimis:

- ✓ gamybos apmokestinimu (apyvartos mokesčiai, pvz. PVM);
- ✓ pajamų paskirstymo apmokestinimu (pajamų mokesčiai, pvz. GPM, pelno mokestis);
- ✓ pajamų panaudojimo apmokestinimas (vartojimo mokesčiai, pvz. akcizas).

Kitas svarbus mokesčių sistemos sudarymo elementas - tai atskirų **mokesčių tarifų nustatymas**.

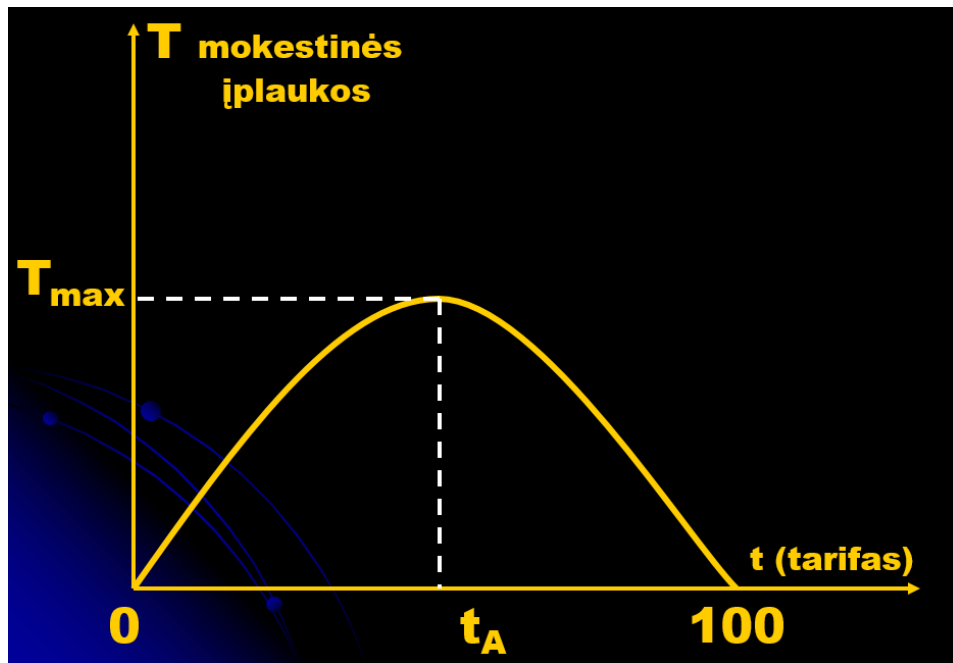
Jeigu vyriausybė nori padidinti iš mokesčių gaunamas pajamas, ji gali nustatyti aukštesnius mokesčių tarifus.

Mokesčių sistema. Lafero kreivė

Tačiau vyriausybė negali tiesiogiai kontroliuoti mokestinių įplaukų. Ne visada mokesčių tarifų didinimas padidina iš mokesčių gaunamas biudžeto pajamas.

Bendrųjų mokestinių pajamų priklausomybę nuo mokesčio tarifo dydžio parodo Lafero kreivė.

Pagrindinė Lafero kreivės problema ta, jog sunku teisingai įvertinti, koks turi būti vidutinis mokesčių tarifas, kurį viršijus biudžeto mokestinės pajamos pradės mažėti.

Diskretinė fiskalinė politika

Diskretinė fiskalinė politika - tai vyriausybės sąmoningai vykdomas mokesčių ir išlaidų keitimas, siekiant paveikti realiąją nacionalinių pajamų apimtį, užimtumą ir kontroliuoti infliaciją.

Ekonomika gali patirti nuosmukį arba būti pakilimo būsenoje.

Diskretinė fiskalinė politika

Ekonomika patiria nuosmukį, t.y. šalyje aukštas nedarbo lygis. Todėl reikia padidinti bendrąją paklausą, kad nacionalinės pajamos padidėtų. Tokiu atveju vyriausybė įgyvendins skatinančiąją fiskalinę politiką:

- ✓ vyriausybės išlaidų didinimas;
- ✓ mokesčių mažinimas arba transferinių išmokų didinimas;
- ✓ abiejų priemonių derinimas.

Neišvengiama skatinančiosios fiskalinės politikos **pasekmė - biudžeto deficito augimas**. Biudžeto deficitas gali būti dengiamas iš dviejų šaltinių:

- ✓ Vyriausybė skolinasi trūkstamas lėšas iš šalies gyventojų.
- ✓ Vyriausybė kuria (išleidžia) naujus pinigus.

Diskretinė fiskalinė politika

Ekonomika patiria pakilimo būseną, t.y. nedarbo lygis žemas, bet sparčiai auga infliacija.

Tokiu atveju vyriausybė įgyvendins stabdančią fiskalinę politiką.

Ji apima tokias priemones:

- ✓ vyriausybės išlaidų mažinimą;
- ✓ mokesčių didinimą arba transferinių išmokų mažinimą;
- ✓ abiejų priemonių naudojimą kartu.

Stabdančiosios fiskalinės politikos pasekmė - biudžeto pertekliaus atsiradimas.

Nediskretinė fiskalinė politika

Nediskretinė fiskalinė politika - tai savaime veikiančios biudžeto politikos priemonės, kurios padidina bendrąją paklausą, kai ekonomika patiria nuosmukį, ir pristabdo bendrosios paklausos augimą, kai ekonomika kyla.

Pagrindiniai savaiminiai stabilizatoriai yra:

- ✓ mokesčiai (asmeninis pajamų mokestis, firmų pelno mokestis, pridėtinės vertės mokestis);
- ✓ transferiniai mokėjimai (nedarbo pašalpos, pensijos, kitos socialinės pašalpos).

Fiskalinės politikos įgyvendinimo problemos:

1. Laiko problema.

A) reikia laiko šalies ekonominei situacijai įvertinti.

Pvz., prireikia kelių mėnesių ekonomikos nuosmukiui ar infliacijai konstatuoti

B) reikia laiko ekonominiams sprendimams priimti.

Demokratinėse šalyse fiskalinės politikos priemonės turi pritarti įstatymų leidžiamoji valdžia. Kol demokratiniu keliu fiskalinės politikos priemonės bus pakoreguotos, ekonominė situacija šalyje gali pasikeisti, ir siūlomos priemonės gali tapti visiškai netinkamos

C) praeina laikas, kol priimtose fiskalinės priemonės paveikia gamybą, užimtumą ar infliaciją.

Vyriausybės išlaidų didinimas, pvz., tiesiant kelius, statant statinius ir pan., reikalauja laiko. Todėl, jei ekonomikos nuosmukis trunka neilgai (6-18 mėn.), vargu ar valstybės vykdomas visuomeninių darbų finansavimas gali būti efektyvi, ekonomikos augimą skatinanti priemonė.

Fiskalinės politikos įgyvendinimo problemos:

2. Politinė problema.

A) ekonomikos stabilumo užtikrinimas nėra vienintelis vyriausybės įgyvendinamos politikos tikslas.

Siekdama kitų tikslų, pvz., užtikrinti visuomeninių gėrybių gamybą, vyriausybė gali aukoti ekonomikos stabilumą. (Pvz. karo metu vyriausybė didina išlaidas, nors pastarųjų augimas sukelia infliaciją. Šiuo atveju prioritetinis tikslas yra pergalė kare, o ne kainų stabilumo užtikrinimas; COVID-19 atvejis)

B) manoma, jog ir politikai linkę naudoti ekonomikos augimą skatinančias fiskalinės politikos priemones.

Tiek vyriausybės išlaidų didinimas, tiek mokesčių mažinimas yra populiarūs tarp rinkėjų. Todėl politikai, norėdami būti perrinkti, nesiryžta naudoti ekonomikos augimą stabdančių fiskalinės politikos priemonių net tuo atveju, jei to reikalauja ekonominė situacija šalyje (pvz., didelė infliacija).

Fiskalinės politikos įgyvendinimo problemos:

APIBENDRINIMAS:

Kai kurie ekonomistai netgi teigia, jog ekonominį ciklą lemia politiniai motyvai. Taigi politiniai veikėjai gali manipuluoti fiskaline politika, siekdami užsitikrinti rinkėjų balsus. Jeigu fiskalinė politika naudojama politiniams tikslams įgyvendinti, ji pati tampa ekonomikos svyravimų priežastimi.

AKTYVAUS MOKYMOSI UŽDUOTIS

AKTYVAUS MOKYMOSI UŽDUOTIS 📌:

Raskite teisingas poras: sujunkite korteles, sąvoką su apibūdinimu

Fiskalinė politika

Nedarbas ir jo priežastys

Darbo jėga, tai visi **dirbantys ir aktyviai ieškantys** darbo šalies piliečiai, kitaip tariant, žmonės, kurie nori ir gali dirbti. Darbo jėgos šaltinis yra šalies gyventojai. Gyventojai - tai nuolatiniai šalies gyventojai, skaičiuojami metų pradžioje.

Tarptautinė darbo organizacija (TDO) gyventojus skirsto į ekonominiu atžvilgiu aktyvius ir neaktyvius. **Ekonominiu atžvilgiu aktyvūs** gyventojai (LF) – gyventojų dalis, sudaranti darbo jėgos pasiūlą prekių ir paslaugų gamyboje.

Nedarbas ir jo priežastys

Aktyvūs gyventojai gali būti užimti, t.y. turėti darbą, ir būti bedarbiai.

- ✓ **Užimti gyventojai** - tai dirbantys visų nuosavybės formų įmonėse, įstaigose, organizacijose bei ūkiuose, taip pat asmenys, atliekantys karinę tarnybą bei laikinai nedirbantys.
- ✓ **Bedarbiai** - darbingi asmenys, kurie neturi darbo, bet aktyviai jo ieško, registruodamiesi įdarbinimo įstaigose ar apskaitomi kitais būdais.

GYVENTOJAI


```
graph TD; A[GYVENTOJAI] --> B[Aktyvūs]; A --> C[Neaktyvūs]; B --> D[Užimti]; B --> E[Bedarbiai]; C --> F["- Moksleiviai, studentai; - Gaunantys įv. pašalpas; - Namų šeimininkės; vaikų auklės; - Nenorintys dirbti"]; D --> G["- Dirbantys nevisą dieną; - Laikiniai nedirbantys dėl ligos, atostogų; - Dirbantys savarankiškai"]; E --> H["- Neturintys darbo; - Ieškantys darbo visais būdais; - Pasiruošę dirbti"];
```

Aktyvūs

Neaktyvūs

Užimti

Bedarbiai

- Dirbantys nevisą dieną;
- Laikiniai nedirbantys dėl ligos, atostogų;
- Dirbantys savarankiškai

- Neturintys darbo;
- Ieškantys darbo visais būdais;
- Pasiruošę dirbti

- Moksleiviai, studentai;
- Gaunantys įv. pašalpas;
- Namų šeimininkės; vaikų auklės;
- Nenorintys dirbti

Nedarbas ir jo priežastys

Kadangi dažniausiai darbingi gyventojai yra užimti (dirba) arba yra bedarbiai, tai darbo jėga:

$$LF = E + U$$

LF - darbo jėga;

E - užimtų (dirbančių) gyventojų skaičius;

U - bedarbių skaičius.

Nedarbas ir jo priežastys

Kiekvienoje šalyje skaičiuojamas faktiškas (bendrasis) nedarbo lygis - bedarbių skaičiaus ir šalies darbo jėgos procentinis santykis:

$$U_r = \frac{U}{LF} \times 100 \%$$

U_r – faktiškas (bendrasis) nedarbo lygis.

Nedarbo lygio skaičiavimo sunkumai (1)

Valstybės duomenų agentūros **skelbiamas nedarbo lygis ir registruotas nedarbo lygis** yra skirtingi rodikliai.

Didelių nedarbo lygio skaičiavimo paklaidų atsiranda dėl skirtingų nedarbo lygio vertinimo metodų.

Vienu atveju bedarbiai lyginami su ekonomiškai aktyviais gyventojais, t. y. darbo jėga, o kitu – su darbingo amžiaus gyventojais, apimančiais ekonomiškai aktyvius ir neaktyvius gyventojus.

Nedarbo lygio skaičiavimo sunkumai (2)

Nepaisant skirtingų nedarbo lygio vertinimo metodų, oficialiosios statistikos duomenis iškraipo:

Prislėgtasis nedarbas - atsiranda tada, kai ilgą laiką aktyviai ieškojęs darbo ir jo neradęs, individas nutraukia darbo paiešką kaip beviltišką.

Dėl to sumažėja bedarbių ir darbo jėgos rodikliai, kuriuos naudojant skaičiuojamas nedarbo lygis.

Nedarbo lygio skaičiavimo sunkumai (3)

Paslėptasis nedarbas - reiškia, kad individai dirba ne taip produktyviai kaip galėtų. Dalis žmonių, negaudami pastovaus, jų kvalifikaciją atitinkančio darbo, sutinka dirbti bet kokį darbą arba dirbti ne visą darbo dieną, savaitę.

Kadangi šie individai yra priskiriami užimtiesiems, oficialus (registruotas) nedarbo lygis yra mažesnis nei iš tikrųjų.

Šešėlinis nedarbas susijęs su šešėline, nelegalia veikla. Valstybės duomenų agentūros atliekamos apklausos metu dalis šios veiklos atstovų įvardija save esą bedarbiai, nes, norėdami gauti nedarbo išmokas, jie registruojasi užimtumo tarnyboje

Nedarbas ir jo priežastys

Laikinasis (migracinis) nedarbas (Uf) - nedarbas, atsirandantis normaliam darbo paieškos procese.

Darbuotojai keičia darbo vietą dėl šeimyninių aplinkybių, ieško naujo darbo, atleisti iš ankstesnio, pasibaigus darbo sutarčiai ar dėl pražangų. Baigę mokslus, pirmą kartą ieško darbo ir t.t.

Išvada: laikinasis nedarbas yra neišvengiamas. Jis tam tikru mastu ir pageidautinas, kadangi daugelis žmonių susiranda geriau apmokamą, labiau kvalifikuotą ir produktyvesnę darbą.

Nedarbas ir jo priežastys

Struktūrinis nedarbas (Us) - nedarbas, atsirandantis, kai darbo paklausos struktūra neatitinka darbo pasiūlos struktūros (profesijos, kvalifikacijos ar teritoriniu atžvilgiu).

Nedarbas atsiranda dėl to, kad darbo rinka nespėja reaguoti į pokyčius darbo rinkoje, darbo jėgos struktūra neatitinka naujos darbo vietų struktūros.

!!! Laikinąjį nedarbą atskirti nuo struktūrinio nelabai paprasta. Skirtumas tas, kad **“laikinieji” bedarbiai, turį darbo įgūdžių**, kuriuos gali parduoti. Tuo tarpu **“struktūriniai” bedarbiai negali iš karto gauti darbo, nes jiems reikia arba keisti profesiją**, arba papildomai mokytis. Be to, laikinasis nedarbas dažniausiai yra trumpalaikis, o struktūrinis - ilgesnės trukmės.

Nedarbas ir jo priežastys

Ciklinis nedarbas (Uc) - nedarbo tipas, atsirandantis esant ekonomikos nuosmukiui, kurį sukelia bendrųjų išlaidų nepakankamumas.

Sezoninis nedarbas atsiranda tada, kai darbo paklausa kinta sezoniškai

Nedarbas ir jo priežastys

Atsižvelgdami į nurodytus nedarbo tipus, bedarbių skaičių galime apskaičiuoti taip:

$$U = U_f + U_s + U_c$$

U - bedarbių skaičius;

U_f - laikinasis nedarbas;

U_s - struktūrinis nedarbas;

U_c - ciklinis nedarbas.

Nedarbas ir jo priežastys

Kadangi laikinasis ir struktūrinis nedarbas yra neišvengiami, todėl **šimtaprocentinio užimtumo būti negali.**

Visiškas užimtumas - tai darbo išteklių (darbo jėgos) panaudojimo lygis, kai ekonomikoje yra tik laikinasis ir struktūrinis nedarbas.

!!! Vadinasi, esant visiškam užimtumui nedarbas egzistuoja. Todėl vietoj visiško užimtumo sąvokos ekonomikos teorijoje dažniausiai vartojama “**natūraliojo nedarbo lygio**” sąvoka. Tačiau ekonomikos teorijoje ši sąvoka vartojama ir norint susieti nedarbo lygį su stabilia infliacija ir gamybos rezultatais.

Nedarbas ir jo priežastys

Natūralusis nedarbo lygis (U_n) – tai nedarbo lygis, susidarantis esant stabiliam infliacijos lygiui, ir šiomis sąlygomis gaminant potencialųjį bendrąjį nacionalinį produktą.

$$U_n = \frac{U_F + U_S}{LF} \times 100\%;$$

U_n - natūralusis nedarbo lygis;

U_f - laikinasis nedarbas;

U_s - struktūrinis nedarbas;

LF - darbo jėga.

Nedarbo pasekmės ir nuostoliai

1. Mikroekonominiai nedarbo nuostoliai - nuostoliai, padaryti žmogui, praradusiam darbą.

Pirmiausia darbo netekęs žmogus praranda visas arba dalį pajamų, medicininį draudimą ir kt. mokamos nedarbo pašalpos tik iš dalies kompensuoja šį praradimą, kadangi išmokos niekada neprilygsta turėtoms pajamoms.

!!! Nedarbas sukelia ne tik ekonominių sunkumų, bet ir psichologinių - nepasitikėjimą ateitimi, savo sugebėjimais, nevisavertiškumo jausmą ir kt. Ekonomikos nuosmukio ir išaugusio nedarbo sąlygomis padaugėja nusikaltimų, savižudybių, skyrybų, trumpėja gyvenimo trukmė.

Nedarbo pasekmės ir nuostoliai

2. Makroekonominiai nedarbo nuostoliai - nuostoliai plačiąja prasme, kuriuos patiria visa šalies ekonomika.

Šiuo atveju nedarbą galima traktuoti kaip vieną svarbiausių neefektyvaus darbo jėgos ir kitų gamybos išteklių panaudojimo priežasčių. Kai bendrasis nedarbo lygis itin aukštas, šalyje nepagaminamas tam tikras nacionalinis produktas.

!!! Ryšį tarp nedarbo lygio ir bendrojo nacionalinio produkto apimties atsilikimo nuo potencialiojo BNP matematiškai įrodė Arturas Okunas.

Nedarbo pasekmės ir nuostoliai

Okuno dėsnis teigia, jog yra reguliarus neigiamas ryšys tarp faktiško BNP ir potencialiojo BNP procentinio santykio bei skirtumo tarp faktiško ir natūraliojo nedarbo lygio; t.y. jei faktiškas nedarbo lygis viršija natūralųjį nedarbo lygį vienu proc., tai BNP atsilikimas nuo potencialiojo BNP sudaro 2,5 procento.

Šis santykis 1:2,5 arba 2:5, t.y. nedarbo lygio su BNP apimties atsilikimu santykis, leidžia apskaičiuoti produkto nuostolius, esant bet kokiam ciklinio nedarbo lygiui.

Nedarbo ir užimtumo reguliavimas

Nedarbo atžvilgiu valstybės politika gali būti dvejopa: aktyvi ir pasyvi.

Pasyvi politika - visuma finansinių priemonių, kuriomis siekiama sušvelninti nedarbo pasekmes, pirmiausia - pajamų praradimą.

!!! Svarbiausia pasyvios politikos priemonė yra **bedarbio pašalpos**. Visose šalyse bedarbio pašalpų mokėjimas yra griežtai reglamentuotas. Pašalpos dydis sudaro tik dalį darbo užmokesčio, kurį gaudavo.

Kita priemonė - darbo jėgos (darbuotojų) **ankstesnį išleidimą į pensiją**. Tačiau ji brangiai kainuoja.

Nedarbo ir užimtumo reguliavimas

Aktyvi politika - įvairių ekonominių ir organizacinių priemonių, leidžiančių sumažinti nedarbo mastą, panaudojimas.

!!! Aktyvios politikos priemonės gali būti suskirstytos į:

- ✓ **makroekonominės**, t.y. bendras ūkio stabilizavimo priemonės, kurios tiesiogiai ar netiesiogiai gerina situaciją darbo rinkoje;
- ✓ **specialias** užimtumo politikos priemonės (profesinis mokymas, perkvalifikavimas).

Nedarbo ir užimtumo reguliavimas

Darbo jėgos pasiūlą galima sumažinti šiomis priemonėmis:

- ✓ apriboti pensinio amžiaus žmonių, gaunančių pensijas, darbo jėgos pasiūlą. Tai galima pasiekti didinant pensijas;
- ✓ skatinti priešpensinio amžiaus žmones anksčiau išeiti į pensiją, tačiau tai gali sau leisti tik turtingos šalys;
- ✓ apriboti besimokančio jaunimo darbą, mokant jiems didesnes stipendijas ar tiesiog ribojant besimokančių galimybę dirbti pagal samdos sutartį;
- ✓ pratęsti mokymosi laiką;
- ✓ įvesti nenutrūkstamą daugumos darbuotojų mokymo ir tobulinimosi sistemą ir kt.

Nedarbo ir užimtumo reguliavimas

!!! Svarbų vaidmenį mažinant nedarbą vaidina smulkaus ir vidutinio verslo organizavimas ir skatinimas.

Papildomų darbo vietų kūrimas tampa pagrindiniu nedarbo mažinimo šaltiniu. Nerandantys darbo bedarbiai ar samdomi darbuotojai, gaunantys mažą darbo užmokestį, bet turėdami nors ir menką pradinį kapitalą ar gaudami lengvatinius kreditus, patys steigia smulkias įmones ir organizuoja nuosavą verslą.

AKTYVAUS MOKYMOSI UŽDUOTIS

AKTYVAUS MOKYMOSI UŽDUOTIS :

Sujunk sąvokas su apibūdinimu

Nedarbo tipai

KŪRYBIŠKUMO UŽDUOTIS

(7 pratybos):

1. Surasti ir pateikti informaciją kaip keitėsi biudžeto deficitas Lietuvoje 2018-2023 m. Prognozės 2024-2025 m.
2. Pasidomėkite, ar yra pasaulyje šalių, kurios turi perteklinį biudžetą? Pateikite 2 šalių pvz.
3. Kokio dydžio PVM tarifas Lietuvoje? Kam ir kokio dydžio taikomi lengvatiniai PVM tarifai?

Doc.dr. Žaneta Karazijienė

Dėkoju už dėmesį